

Paweł A. Jeziorski

(Toruń)

WŁAŚCICIELE MAJĄTKÓW ZIEMSKICH NA TERENIE INFLANT POLSKICH U SCHYŁKU XVI WIEKU*

Wśród kluczowych wydarzeń w dziejach szesnastowiecznych Inflant, jednym spośród najistotniejszych jest związanie się większości spośród funkcjonujących na tym terenie władztw terytorialnych z sąsiednią Rzeczpospolitą. Był to efekt zarówno rosnącego zainteresowania strony polsko-litewskiej możliwością opanowania przeżywających kryzys Inflant, o czym świadczyło już podjęcie przez króla Zygmunta Augusta decyzji o wmieszczeniu się w konflikt między zakonem inflanckim a arcybiskupem ryskim, zakończony podpisaniem traktatu w Pozwolu (14 IX 1557 r.)¹, jak również wzrostu zagrożenia ze strony

* [Użyta w tytule artykułu oraz pojawiająca się w dalszej części tekstu nazwa „Inflanty Polskie” pod koniec XVI w. jeszcze nie funkcjonowała. W powszechne użycie weszła ona dopiero w ostatniej ćwierci XVII stulecia, gdy w wyniku pokoju oliwskiego z 1660 r., kończącego wieloletni konflikt szwedzko-polski i podpisaniu traktatu pokojowego z państwem moskiewskim w 1667 r., utrwalił się podział Inflant zadźwińskich na część szwedzką i część polską, w większej części tożsamą pod względem zasięgu terytorialnego ze współczesną Łatgalią. W niniejszym tekście używam zatem nazwy „Inflanty Polskie” w odniesieniu do schyłku XVI stulecia na zasadzie umowności.]

¹ Tekst traktatu: *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae* [...], [wyd. M. Dogiel], Tomus V, Vilnae 1759, s. 219–221, nr 128. Na temat przebiegu konfliktu i okoliczności zawarcia traktatu zob. w: J. S. Seibertz, *Wilhelm von Fürstenberg, Herrmeister des deutschen Ordens in Livland*, Münster 1858, s. 18 nn.; St. Karwowski, *Wcielenie Inflant do Litwy i Polski*

Wielkiego Księstwa Moskiewskiego², gdzie po rozwiązaniu wewnętrznych problemów i zakończeniu sukcesem wojen z Chanatem Kazańskim (1552) i Astrachańskim (1554), podjęto decyzję o wznowieniu ekspansji w kierunku Bałtyku³, co też zaowocowało atakiem wojsk moskiewskich na Inflanty w styczniu 1558 r.⁴ W związku z brakiem sił koniecznych do odparcia inwazji cara Iwana IV Groźnego ostatni mistrz zakonu inflanckiego Gotthard Kettler wraz z arcybiskupem ryskim, biskupami kurlandzkim, dorpackim i ozylskim (niem.

1558–1561. roku, Poznań 1873, s. 21–33; K. Hoehlbaum, *Fürstenberg, Joh. Wilhelm von*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biografie*, Bd. 8, Leipzig 1878, s. 246–250; R. Wittram, *Baltische Geschichte. Die Ostseelände Livland, Estland, Kurland 1180–1918*, München 1954, s. 66; K. Rasmussen, *Die livländische Krise 1554–1561* (Københavns Universitets Slaviske Institut. Das slawische Institut der Universität Kopenhagen, Studier 1), København 1973, s. 83–89; A. Sucheni-Grabowska, *Zygmunt August. Król polski i wielki książę litewski 1520–1562*, Kraków 2010, s. 490–503; J. Wijaczka, *Albrecht von Brandenburg-Ansbach (1490–1568). Ostatni mistrz zakonu krzyżackiego i pierwszy książę „w Prusiech”*, Olsztyn 2010, s. 195–201.

² Już pod koniec XV w. Wielkie Księstwo Moskiewskie, które w międzyczasie zdołało zlikwidować niezależność Nowogrodu Wielkiego (1477/1478) i zdominować Psków (formalnie niezależny pozostał do 1510 r.), stało się najbardziej zaborczym sąsiadem władztw inflanckich. Pierwszą próbę podboju Inflant, podjętą przez wielkiego księcia Iwana III Srogiego w 1501 r., zakończyły klęska wojsk moskiewskich w bitwie nad jeziorem Smolina (13 IX 1502 r.) i podpisanie pokoju w 1503 r. na zasadzie *status quo ante bellum*, co ustabilizowało relacje między obiema stronami na ponad pół wieku (zob. H. A. Казакова, *Русско-ливонские и русско-ганзейские отношения. Конец XIV-начало XVI в.*, Ленинград 1975; E. Wimmer, *Die Russlandpolitik Wolters von Plettenberg*, [in:] *Wolter von Plettenberg. Der grösste Ordensmeister Livlands*, hrsg. v. N. Angermann, Lüneburg 1985, s. 71–99; T. Zeids, *Wolter von Plettenberg und seine Stellung in der Geschichte Lettlands*, [in:] *Wolter von Plettenberg und das mittelalterliche Livland*, hrsg. v. N. Angermann, I. Misāns (Schriften der Baltischen Historischen Kommission, Bd. 7), Lüneburg 2001, s. 17–23; N. Angermann, *Livländisch-russische Beziehungen im Mittelalter*, [in:] *ibid.*, s. 140–142).

³ Szerzej na ten temat zob. w: K. Rasmussen, *op.cit.*, s. 72–76; E. Tiberg, *Moskau, Livland und die Hanse: 1487–1547*, *Hansische Geschichtsblätter* (dalej cyt. HGBll), Jg. 93: 1975, s. 1–70; idem, *Die Politik Moskaus gegenüber Alt-Livland 1550–1558*, *Zeitschrift für Ostforschung* (dalej cyt. ZfO), Bd. 25: 1976, s. 577–617; W. Urban, *The Origin of the Livonian War*, *Lituanus*, vol. 29: 1983, s. 11–25; E. Tiberg, *Zur Vorgeschichte des Livländischen Krieges. Die Beziehungen zwischen Moskau und Litauen 1549–1562* (*Studia historica Upsaliensia*, 134), Uppsala 1984; idem, *Moscow, Livonia and the Hanseatic League 1487–1550* (*Studia Baltica Stockholmensia*, 15), Stockholm 1995; A. Л. Хорошкевич, *Россия в системе международных отношений середины XVI века*, Москва 2003, s. 133–201.

⁴ Na temat walk toczonych na terenie Inflant z przerwami w latach 1558–1582 zob. R. Wittram, *op.cit.*, s. 67 nn.; K. Rasmussen, *op.cit.*, s. 93 nn.; E. Tiberg, *Kritische Bemerkungen zu einigen Quellen über den Anfang des Livländischen Krieges 1558*, *ZfO*, Bd. 25: 1976, s. 462–475; A. Л. Хорошкевич, *Россия в системе международных отношений*, s. 202–558; A. Sucheni-Grabowska, *op.cit.*, s. 503 nn. Zob. też: W. Koroluk, *Wojna inflancka*, tłum. z j. rosyjskiego J. Nowacki, Warszawa 1956.

Ösel-Wiek), przy akceptacji stanów inflanckich (rycerstwa i miast), doszli w listopadzie 1561 r. do porozumienia z królem Zygmuntem Augustem i oddali podległe sobie ziemie pod osobistą zwierzchność polsko-litewskiego władcy⁵.

Zakończenie pertraktacji między reprezentantami Rzeczypospolitej (senatorami litewskimi) a stroną inflancką 28 XI 1561 r., poprzedziło przejście przez oddziały litewskie części zamków inflanckich. Nastąpiło to na mocy porozumienia zawartego późnym latem 1559 r. przez przedstawicieli Wielkiego Księstwa Litewskiego (bez udziału Korony, przy akceptacji Zygmunta Augusta) z mistrzem inflanckim Gotthardem Kettlerem (31 sierpnia)⁶, do którego przystąpił następnie arcybiskup ryski Wilhelm Hohenzollern (15 września)⁷. W efekcie podjętych decyzji w rękach litewskich znalazły się m.in. leżące na terenie określanym od ostatniej ćwierci XVII w. mianem Inflant Polskich, zamki zakonne Dyneburg (niem. Düneburg, łot. Daugavpils), Rzeżyca (niem. Rositten, łot. Rēzekne), Lucyn (niem. Ludsen, łot. Ludza), a także należący do arcybiskupa ryskiego Marienhaus (niem. Marienhausen, łot. Viļaka)⁸. Już w latach 1560–1561 w niemal wszystkich, spośród wymienionych powyżej zamków, zasiedli litewscy starostowie⁹.

⁵ Najnowszą edycję dwóch najważniejszych dla tej kwestii formalno-prawnych dokumentów, regulujących zasady poddania się strony inflanckiej pod władzę króla Zygmunta Augusta (*Pacta Subiectionis i Privilegium Sigismundi Augusti*, oba podpisane przez Zygmunta Augusta w Wilnie 28 XI 1561 r.), zob. w: *Kurland. Vom polnisch-litauischen Lehnshertzogtum zur russischen Provinz. Dokumente zur Verfassungsgeschichte 1561–1795*, hrsg. v. E. Oberländer, V. Keller, Paderborn–München–Wien–Zürich 2008, s. 54–93. Zob. też J. Heyde, *Kość niezgody – Inflanty w polityce wewnętrznej Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, [w:] *Prusy i Inflanty między średniowieczem a nowożytnością. Państwo – społeczeństwo – kultura*, red. B. Dybaś, D. Makilla, Toruń 2003, s. 161–162.

⁶ Niemieckie tłumaczenie porozumienia z 31 VIII 1559 r. zob. w: *Johann Renner's Livländische Historien*, hrsg. v. R. Hausmann, K. Höhlbaum, Göttingen 1876, s. 252–257. Łacińska wersja tego dokumentu, będąca podstawą ratyfikacji dokonanej przez mistrza G. Kettlera w Rydze 14 II 1560 r., zob. w: *Codex Diplomaticus Regni Poloniae*, Tomus V, s. 228–231, nr 133.

⁷ Łaciński oryginał porozumienia z arcybiskupem ryskim zob. w: *Codex Diplomaticus Regni Poloniae*, Tomus V, s. 223–225, nr 130.

⁸ *Johann Renner's Livländische Historien*, s. 251–258; A. Sucheni-Grabowska, op.cit., s. 507–508.

⁹ 11 IX 1560 r. jako starosta dyneburski był wzmiankowany Malcher Szemiot, ciwun berżański (*Urzednicy inflanccy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, A. Rachuba (Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy, red. A. Gąsiorowski, t. IX: Inflanty), Kórnik 1994, s. 179, nr 1937). W 1561 r. nominację na urząd starosty lucyńskiego otrzymał Mikołaj Ościk, zwanym Sierpuciem (ibid., s. 189, nr 2041). Wcześniej, 24 I 1560 r., Mikołaj Ościk był wzmiankowany jako starosta rzeżycki; na tym urzędzie wystąpił również 4 X 1561 r. (ibid., s. 200, nr 2168). Najstarszym znanym starostą marienhauskim jest z kolei niejaki *Fabricius*, wspomniany na tym urzędzie jednak znacznie później, bo dopiero 16 IX 1577 r. (ibid., s. 192, nr 2069).

* * *

Wewnętrzne dzieje (późniejszych) Inflant Polskich w początkowym okresie ich przynależności do państwa polsko-litewskiego (1561–1600), zostały zbadane jak dotychczas w niewielkim stopniu. Jednym z wielu zagadnień nadal wymagających pogłębionych studiów, są dzieje (prywatnej) własności ziemskiej na terenie traktów dyneburskiego, rzeżyckiego, lucyńskiego i marienhauskiego – jej początków sięgających XV w., szybkiego rozwoju w przeciągu pierwszej połowy XVI w., a więc w schyłkowym okresie istnienia państwa zakonnego w Inflantach, wreszcie wpływu dramatycznych wydarzeń z drugiej połowy stulecia zarówno na same majątki, jak i ich właścicieli. Do podjęcia wieloletowych badań w tym kierunku zachęca zaskakująco obszerna baza źródłowa, na którą składają się przede wszystkim licznie zachowane materiały z rewizji przeprowadzanych przez komisarzy królewskich (z polecenia sejmu), mających na celu zrewidowanie przywilejów znajdujących się w rękach osób dzierżących dobra ziemskie. Najstarsza z zachowanych rewizji tego typu została zorganizowana w oparciu o konstytucję sejmu walnego warszawskiego, który obradował w dniach 4 X – 25 XI 1582 r.¹⁰ Działający na tej podstawie komisarze królewscy – Teodor Skumin¹¹ oraz Georg von Rosen (*de Rosen*)¹² – przybyli do Inflant i dokonali rewizji przywilejów w latach 1582–1583 r.¹³ W efekcie

¹⁰ Zapisy dotyczące rewizji znalazły się w *Konstytucjach Inflantskich, za Stefana Krola w Warszawie roku 1582* (publikowane m.in. w: *Volumina legum*, t. II, Sankt Petersburg 1859, s. 1040–1046; St. Škutāns, *Dokumenti par klaušu laikim Latgolā*, [München] 1974, s. 363–397 (tu również w przekładzie na język łatgalski), a ostatnio również w: *Volumina constitutionum*, vol. 1: 1550–1585, do druku przygotowali St. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Warszawa 2005, s. 469–473).

¹¹ Teodor Skumin Tyszkiewicz (zm. 1618), podskarbi nadworny litewski (od 1576 r.), podskarbi wielki litewski (1586–1590), wojewoda nowogródzki (od 1590), także starosta grodzieński, jurborski i słucki; uczestnik walk z Wielkim Księstwem Moskiewskim za panowania Stefana Batorego, bliski współpracownik króla (*Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. IX, Lipsk 1842, s. 174).

¹² Wzmiankowani są w tej roli m.in. w dokumencie z 30 IV 1589 r.: Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej cyt. AGAD), Metryka Koronna (dalej cyt. MK) 135, k. 569–570v (regest: *Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa*, t. IV: *Księga wpisów podkanclerzego Wojciecha Baranowskiego z okresu marzec 1588 – grudzień 1590*, MK 135 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, oprac. W. Krawczuk, M. Kulecki, red. W. Krawczuk, Warszawa 2010, s. 236, nr 608); zob. też wzmiankę o nich w: *Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs* (dalej cyt. LVVA), Fond (dalej cyt. F.) 673, Aprakst (dalej cyt. Ap.) 1, Lieta (dalej cyt. L.) 1247, s. 64 (1599 r.).

¹³ Por. *Własność ziemska w Łatgalii w drugiej połowie XVI wieku*, [in:] *Materiały krajoznawczo-historyczne wydane w Daugawpilsie przez polsko-katolickie stowarzyszenie „Harfa”*,

ich pracy powstał obszerny dokument określany w 1599 r. mianem *rewizjej pana Skumina*¹⁴.

Kolejną decyzję o wysłaniu komisji rewizyjnej do Inflant podjęto na sejmie warszawskim obradującym w 1589 r.¹⁵ Rozpoczęła ona swoje prace w 1590 r., wizytując m.in. ziemie podległe (faktycznie i administracyjnie) zamkowi rzeżyckiemu (zapewne dopiero w 1591 r.)¹⁶ i lucyńskiemu (w 1590 r.)¹⁷. Prace prowadzono również na terenie związanym z zamkiem dyneburskim. W ich efekcie powstało zestawienie posiadaczy dóbr ziemskich datowane na rok 1591, znane z egzemplarza przechowywanego w Riksarkivet w Sztokholmie, opublikowanego w połowie lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku przez Stanisława Škutansa¹⁸.

Ostatnią w XVI w. rewizję przeprowadzono w 1599 r. Zrewidowano wówczas zarówno stan zamków inflanckich i dóbr administrowanych przez starostów¹⁹, jak również dokonano rewizji przywilejów na dobra ziemskie znajdujące się w rękach osób prywatnych. Tekst będący efektem tej ostatniej rewizji jest znany z licznych kopii. W niniejszym artykule będę się opierał na kopii przechowywanej obecnie w zbiorach Zewnętrzznego Archiwum Rady miasta Rygi²⁰. Była ona już wykorzystywana przez badaczy, m.in. korzystali z niej Hermann von Bruiningk i Nicolaus Busch podczas prac nad swoim monumentalnym

Daugavpili 1938, s. 17. Anonimowy autor tego tekstu korzystał z wyników rewizji przeprowadzonej w trakcie rzeżyckim, która w rzeczywistości została rozpoczęta już w 1582 (zapewne pod koniec roku) i była kontynuowana w roku następnym (zob. St. Škutāns, op.cit., s. 135).

¹⁴ Tekst jest wzmiankowany m.in. na kartach rewizji zamków inflanckich z 1599 r. – jej autorzy korzystali z informacji zawartych w rewizji sporządzonej w 1582/1583 r. wielokrotnie, m.in. podczas opisywania dawnego uposażenia drewnianego kościoła, zlokalizowanego w pobliżu zamku lucyńskiego (zob. *Źródła dziejowe*, t. XXIV, cz. I: *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. XIII: *Inflanty*, cz. I, wyd. J. Jakubowski, J. Kordzikowski, Warszawa 1915 (dalej cyt. *Inflanty*), s. 4). Rewizja z 1582/1583 r. została częściowo wydana drukiem (m.in. w: St. Škutāns, op.cit., s. 17–76, rewizja traktatu rzeżyckiego z 1583 r.). Zob. też: AGAD, Dział I, Zespół Nr 7, sygn. 64 (rejesty poborowe i inwentarze królewskich województwa inflanckiego, 1582–1590).

¹⁵ *Własność ziemska w Łatgalii*, s. 18.

¹⁶ Ibid., s. 18. Michał Buywid zaprezentował wówczas komisarzom przywilej z 24 XII 1590 r., co pozwala przyjąć, że komisja przybyła tu najwcześniej w początkach 1591 r.

¹⁷ W tekście rewizji zamków inflanckich z 1599 r. wspomniano w odniesieniu do mieszkańców *miasteczka Lucyn: mieli od P. P. Komisarzów Króla JMci in anno 90 wolności pozwolonej do lat dziewięci, która im już expiruje* (*Inflanty*, s. 5).

¹⁸ St. Škutāns, op.cit.; wydawca nie podał jednak sygnatury pod którą przechowywane jest owo zestawienie z 1591 r.

¹⁹ Zob. *Inflanty*.

²⁰ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247.

wydawnictwem *Livländische Güterurkunden*. H. von Bruiningk przyjął, że interesująca nas kopia rewizji została sporządzona w drugiej ćwierci XVII w.²¹ Kolejne odpisy i wyciągi z rewizji przywilejów na dobra ziemskie z 1599 r. znajdowały się na przełomie XIX i XX w. m.in. w bibliotece i archiwum inflanckiej Izby Rycerskiej (Ritterschaftsarchiv; Ritterschaftsbibliothek) i Bibliothek der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands²². Wreszcie kolejna z kopii tego źródła była przechowywana przed drugą wojną światową w Bibliotece Ordynacji Krasieńskich w Warszawie²³.

* * *

Obszar współczesnej Łatgalii (Inflant Polskich) należał u schyłku XVI w. w skali całych Inflant do grona najsłabiej skolonizowanych. Był to przede wszystkim efekt lokalizacji tych ziem, położonych wprawdzie nad Dźwiną²⁴, jednak w większej części dość słabo z nią skomunikowanych²⁵ i narażonych na ciągłe niebezpieczeństwo najazdu poprzez swoje graniczne położenie.

Na omawianym obszarze istniało wprawdzie kilka ośrodków, które pełniły rolę lokalnych centrów handlu i rzemiosła – mam tu na myśli osiedla typu *Hakelwerk* rozwijające się przy zamkach zakonnych w Dyneburgu, Rzeżycy

²¹ Zob. szerzej w: *Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1207 bis 1500)*, hrsg. v. H. v. Bruiningk, N. Busch, Riga 1908 (dalej cyt. LGU I), s. XXII.

²² Por. LGU I, s. XXII; G. Manteuffel, *Inflanty Polskie oraz Listy znad Bałtyku* (Pisma wybrane, t. 1), wstęp, redakcja i opracowanie tekstu K. Zajas, Kraków 2009, s. 155.

²³ To na niej oparł swoje uwagi anonimowy autor tekstu: *Własność ziemska w Łatgalii*, s. 13–29.

²⁴ Dźwina, największa rzeka Inflant, już w średniowieczu odgrywała rolę jednego z najważniejszych szlaków handlowych tej części Europy, por. H. G. von Schroeder, *Der Handel auf der Düna im Mittelalter*, HGBll, Jg. (Bd.) 23: 1917 (druk: 1918), s. 23–156; B. B. Павулан, *Хозяйственное и политическое значение даугавского торгового пути в XIII–XVII вв.*, [in:] *Тезисы докладов и сообщений конференции по истории экономических связей прибалтии с Россией*, Рига 1966, s. 16–19; H. Weczerka, *Hansische Handelswege in den nordwestrussischen Raum*, [in:] *Novgorod. Markt und Kontor der Hanse*, hrsg. v. N. Angermann, K. Friedland, Köln–Weimar–Wien 2002, s. 20.

²⁵ Zob. np. opis tzw. *portu* zamku w Lucynie, zawarty w lustracji z 1599 r.: [...] *Port. Ten zamek prawie między wszystkimi inszemi zamkami Liflantskimi w port jest najuboższy, tak iż żadnego nie ma – a zboża, jeśli mu co nad wychowanie zbędzie (i to jako u rządneho starosty mało co podobno, gdyż na ukrainie mieszkając, musi wiele ludzi około siebie bawić) musi zimą do Rygi mil 60 prowadzić. Do Moskwy blisko, ale tam nigdy nie przeda, bo ludzie nie są po temu i mają swego zboża dosyć. Do Dźwiny też, chociaż mil 20, dla srodze błocistych dróg nie odwożq [...] (Inflanty, s. 13); G. Manteuffel, *Z dziejów starostwa Maryenhauzkiego*, Kwartalnik Litewski. Wydawnictwo poświęcone zabytkom przeszłości, dziejom, krajoznawstwu i ludoznawstwu Litwy, Białorusi i Inflant, R. 1, t. 2: czerwiec 1910, s. 32.*

i Lucynie²⁶ – jednak żadne z nich w okresie niezależności władztw inflanckich nie otrzymało praw miejskich. Dopiero w 1582 r. król Stefan Batory nadał Dyneburgowi prawo miejskie (magdeburskie), przy czym akt ten został poprzedzony przeniesieniem zniszczonego podczas walk z wojskami moskiewskimi ośrodka na nowe miejsce²⁷. Słabo rozwinięte było również lokalne osadnictwo wiejskie.

Do schyłku średniowiecza wszystkie dobra ziemskie położone w granicach okręgów zamkowych w Dyneburgu, Rzeżycy i Lucynie (tj. komturstwa dyneburskiego i wójtostwa rzeżyckiego), stanowiły wyłączną własność Zakonu i były powiązane ze wspomnianymi zamkami. Dopiero w XV w. władze zakonne zaczęły wydawać pierwsze przywileje, przekazujące lokalne dobra ziemskie w ręce prywatne, przy czym nadania odbywały się wyłącznie na zasadach prawa lennego, powodując, że ich odbiorcy zasilali grono zakonnych lenników²⁸. W ostatnim półwieczu funkcjonowania tzw. starych Inflant (niem. Alt-Livland) proces ten uległ intensyfikacji²⁹, co było m.in. efektem postępującej sekularyzacji państwa zakonnego w Inflantach. Odmierna sytuacja panowała

²⁶ Na temat wyglądu Rzeżycy i Lucyna w 1599 r. zob. w: *Inflanty*, s. 5–6, 152–153; zob. też: P. A. Jeziorski, *Die Städtelandschaft Livlands im sechzehnten und siebzehnten Jahrhundert. Eine Problemskizze*, [in:] *Städtelandschaften im Ostseeraum im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit*, hrsg. v. R. Czaja, C. Jahnke, Toruń 2009, s. 111.

²⁷ Podstawowe informacje na ten temat zob. m.in. w: P. A. Jeziorski, *Dyneburg w ostatnim stuleciu istnienia Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Przyczynek do dziejów społecznych i gospodarczych miasta*, [in:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. II, red. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok 2010, s. 409 nn. (tu też informacje na temat literatury traktującej o początkach Dyneburga).

²⁸ LGU I, passim; por. H. Freiherr von Engelhardt, *Beitrag zur Entstehung der Gutsherrschaft in Livland während der Ordenszeit*, Leipzig 1897; A. von Transehe-Roseneck, *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland*, Th. I: *Das Mannlehen*, Riga 1903 (= Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands, Bd. 18, Riga 1908), s. 1–309; A. Schwabe, *Grundriss der Agrargeschichte Lettlands*, Riga 1928; B. B. Дорошенко, *Очерки аграрной истории Латвии в XVI веке*, Рига 1960, s. 40–58; K. Neitmann, *Die Spätzeit des Deutschen Ordens in Livland im Spiegel der „Livländischen Güterurkunden“*, [in:] *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag*, hrsg. v. B. Jähnig, K. Militzer (Schriften der Baltischen Historischen Kommission, Bd. 12), Münster 2004, s. 185–237, tu szczególnie s. 216 nn.

²⁹ *Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1501 bis 1545)*, Bd. II, hrsg. v. H. von Bruiningk, Riga 1923 (dalej cyt. LGU II), passim. Odnośnie przywilejów z lat 1546–1558 zob. LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 64–91, 163–168 (kopia rewizji przywilejów z 1599 r.). Dokumenty z tego okresu zawiera również trzecia część wydawnictwa *Livländische Güterurkunden*, która zachowała się w formie rękopisu w spuściznie po H. von Bruiningk; jak dotychczas nie została ona jednak opublikowana. Zob. też zbiór dokumentów z tego okresu przechowywany w: LVVA, F. 5561, Ap. 4.

w dobrach arcybiskupstwa ryskiego, gdzie dobra lenne pojawiły się znacznie wcześniej i były bardzo liczne³⁰. Mimo to należące do arcybiskupstwa ziemie łatgalskie, z których później utworzono trakt marienhauski (częściowo znalazły się one również w granicach trzech pozostałych traktów Inflant Polskich), charakteryzował niski poziom zasiedlenia i śladowa ilość dóbr lennych³¹.

Kolejny wzrost liczby nadań dóbr ziemskich odnotowujemy po przejściu obszaru (późniejszych) Inflant Polskich pod kontrolę Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony. Znacznie częściej niż dotychczas były one od tej chwili nadawane we władanie dziedziczne, jakkolwiek tę formę rozdawnictwa starano się jednak reglamentować. Znalazło to swój wyraz m.in. w instrukcji króla Zygmunta Augusta dla Jana Chodkiewicza z 2 VIII 1566 r., gdzie w punkcie 6 stwierdzono:

[...] A possessie tamże u Rewla y indziej w Lifflantach (tym, którzyby w podaniu Rewla posługę uczynili) dawać lennym prawem ad beneplacitum, na ostatek y wiecznością wedle zasług, a Iego Krolewska Mość wedle danin staroscinych confirmować będzie raczył³².

Po 1561 r., a przede wszystkim po zakończeniu wojny z Moskwą w 1582 r., liczne dobra ziemskie położone na interesującym nas obszarze, trafiły również w ręce polskiej i – w znacznie mniejszym zakresie – litewskiej szlachty, stanowiąc zazwyczaj nagrodę za usługi oddane podczas walk w Inflantach³³. Doprowadziło to do silnego zróżnicowania grona lokalnych właścicieli ziemskich. Wśród osób, które w 1599 r. stawily się przed komisarzami królewskimi, ukazując przywileje na dobra położone w granicach traktu dyneburskiego, blisko 70% stanowili przedstawiciele osiadłej tu od dawna szlachty inflanckiej. W przypadku traktu rzeżyckiego stanowili oni szacunkowo połowę, z kolei lucyńskiego – już tylko około 1/5. Przedstawiciele szlachty polskiej (w mniejszym stopniu litewskiej) stanowili w tym gronie odpowiednio – w przypadku traktu dyneburskiego – około 10%, traktu rzeżyckiego – ponad 20%, wreszcie lucyńskiego – blisko połowę (!). Warto podkreślić, że w gronie

³⁰ Zob. A. von Transehe-Roseneck, op.cit., s. 10–11.

³¹ Ibid., s. 110; B. B. Дорошенко, *Очерки аграрной истории*, s. 15–37.

³² *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 530 (1566–1572). Viešųjų reikalų knyga 8*, parengė D. Baronas, L. Jovaiša, Vilnius 1999, s. 39, nr 39.

³³ Por. LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 64–91, 163–168.

osób dzierżących przywileje na dobra ziemskie występowali również mieszcza-
nie. W 1599 r. około 10% dóbr ziemskich położonych w graniach traktu dy-
neburskiego i rzeżyckiego było w ich rękach (brak natomiast przedstawicieli
tej grupy na terenie traktu lucyńskiego)³⁴.

Zaprezentowane szacunki jednoznacznie dowodzą, że jeszcze u schyłku
XVI w. na terenie traktów rzeżyckiego i dyneburskiego widoczna była domina-
cja szlachty inflanckiej w gronie osób dysponujących przywilejami na miejsco-
we dobra ziemskie. Krótkiego komentarza wymaga z kolei rysująca się wyraźnie
przewaga szlachty polskiej i litewskiej na terenie traktu lucyńskiego u schyłku
XVI w.³⁵ Wydaje się, że był to efekt przemyślanej akcji osadzania na tym te-
renie – uznawanym za kluczowy w systemie obrony granicy z państwem mo-
skiewskim³⁶ – polskiej i litewskiej szlachty (przeważnie z doświadczeniem woj-
skowym), stanowiącej naturalne wsparcie dla rezydującej na zamku w Lucynie

³⁴ Przytoczone dane mają charakter wyłącznie orientacyjny. Prowadzone obecnie badania nad osobami występującymi w rewizji z 1599 r., których przynależność stanowa lub etniczna budzi wątpliwość, mogą w przyszłości – jakkolwiek w niewielkim stopniu – zmienić prezen-
towany układ. Poza tym należy mieć na uwadze, iż rewizja z 1599 r. nie zawiera zestawienia wszystkich osób posiadających przywileje na dobra ziemskie położone w granicach traktów dyneburskiego, rzeżyckiego i lucyńskiego. Do takiego wniosku dochodzimy m.in., porównując dostarczone przez nią dane z listami osób zobowiązanych z racji posiadania dóbr ziemskich do wystawienia służby wojskowej (1599), zob. *Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands*, gesammelt v. H. von Hagemeister, Th. 2, Riga 1837, s. 207–209 (spisy nie zawierają nazwisk Polaków i Litwinów dzierżących tu dobra lenne).

³⁵ Wprawdzie aż trzy osoby spośród wszystkich posiadaczy przywilejów na dobra ziemskie leżące w granicach traktu lucyńskiego, wymienionych w rewizji z 1599 r., zaliczam do gronach osób o niejasnym statusie stanowym lub etnicznym (*nobilis Jacobus Krudner, nobilis Georgius Selle i egregius Petrus Low*; LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 164–165), to jednak zarówno *Jacobus Krudner*, jak i *Georgius Selle*, dysponowali w 1599 r. wyłącznie przywilejami wydany-
mi przez Zygmunta III Wazę, co sugeruje, że przybyli do tej części Inflant niedawno i nieko-
niecznie musieli pochodzić spośród szlachty inflanckiej. *Jacobus Krudner* jest prawdopodobnie identyczny z osobą wymienioną w rewizji zamków inflanckich z 1599 r. jako *Krydner, prusak* [...] (zob. *Inflanty*, s. 16).

³⁶ W tekście lustracji zamku lucyńskiego z 1599 r. znajduje się następujący fragment: *Ten zameczek acz nie jest wielki, ani mocny [...] jednak, iż jest na wielkim ślaku Moskiewskim, blisko granice i zamków Moskiewskich Siebieza i Opoczki, więc i miejsca wszystkie trudne do przebycia pod sobą ma, a do tego wielką bramą jest do Litwy i do części niemałej Inflant. O którym ludzie w rzemieśle rycerskim biegli takie zdanie swe dają, iż zamek Lucyn, gdyby miał tysiąc człowieka, znacznieby mógł nieprzyjacielowi i z wielką szkodą jego przepawy bronić. In summa nie jest propugnaculum, ale tylko receptaculum i strażnica na ludzi służebne* (*Inflanty*, s. 4). Propozycje te nigdy nie zostały jednak zrealizowane (por. G. Manteuffel, *Lucyn w Inflantach*, Kraków 1884, s. 16–19; A. Сапуновъ, *Памятники времянь древнихъ и новъйшихъ въ Витебской губернии, Витебскъ* 1903, s. 75–84; B. Breżgo, *Ludza. Piļs un piļsātas vēsture*, Rēzeknē 1931, s. 3 nn.).

załogi. Podjęciu tego typu kroków sprzyjała wyraźna niechęć okolicznej szlachty inflanckiej (niemieckiej) do udzielania wsparcia załodze lucyńskiej w przypadku ewentualnego zagrożenia³⁷.

* * *

Szlachta inflancka, zamieszkująca pod koniec XVI w. na terenie interesujących nas traktów, w dużej części składała się z przedstawicieli starych inflanckich rodów, które swoje pierwsze nadania ziemskie na tym terenie uzyskały już w XV w., bądź pierwszej połowie następnego stulecia. Spośród osób związanych z traktem rzeżyckim do starej szlachty zostali w 1599 r. zaliczeni m.in. Heinrich Grundis, dysponujący przywilejami z lat 1467, 1539, 1544 i 1550 r.³⁸, dalej Johannes i Everhardus Szöge (tj. Manteufflowie noszący przydomek Szoegel)³⁹, legitymujący się przywilejami z lat 1454, 1502, 1546, 1550 i 1558, a także Bernhardus ab Hekingen (przywileje z 1547 i 1554 r.)⁴⁰ i Henricus Korb (prawidłowo: Korff), jakkolwiek ten ostatni posiadał w 1599 r. wyłącznie przywileje z czasów panowania Zygmunta Augusta⁴¹. Komisarze królewscy wizytujący w 1599 r. trakt rzeżycki wyeksponowali szczególnie postać Wernera de Borck⁴², który jakkolwiek dysponował wówczas jedynie przywilejem Zygmunta Augusta z 18 X 1563 r. (nadającym mu w dziedziczne władanie wieś Prekul jako rekompensatę za straty poniesione podczas walk z wojskami moskiewskimi, a także potwierdzającym jego stare prawa do karczmy pod zamkiem w Rzeżycy i jednej rodziny chłopskiej we wsi Reischlen), to jednak w powszechnej opinii funkcjonował jako członek rodu, który wydał swego czasu inflanckiego mistrza krajowego (Bernda von der Borch sprawującego swój urząd w latach 1471–1483).

Wśród osób związanych z traktem dyneburskim do grona starej, zasiedziałej szlachty inflanckiej zostali zaliczeni w 1599 r. m.in. Henricus Kaver⁴³, Werner Grothausen⁴⁴ i Henricus Plater⁴⁵, z kolei w przypadku posiadaczy

³⁷ Zob. *Inflanty*, s. 14–15.

³⁸ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 68–69. Por. G. Manteufel, *Inflanty Polskie*, s. 76.

³⁹ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 73–74. Por. G. Manteufel, *Inflanty Polskie*, s. 76, 92 nn.

⁴⁰ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 76.

⁴¹ *Ibid.*, s. 78–79. Por. G. Manteufel, *Inflanty Polskie*, s. 76, 91.

⁴² LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 78. Por. G. Manteufel, *Inflanty Polskie*, s. 75, 90.

⁴³ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 81.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 86–87. Por. G. Manteufel, *Inflanty Polskie*, s. 76.

⁴⁵ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 89–90. Por. G. Manteufel, *Inflanty Polskie*, s. 97; *Tablice rodowodowe rodziny de Broel-Plater*, cz. II: *Linia inflancko-estońska*; cz. III: *Linia inflancko-litewska*

przywilejów na dobra ziemskie położone w granicach traktu lucyńskiego już tylko *Matthias Schenking*⁴⁶.

* * *

Rewizja przywilejów z 1599 r. wymienia imiennie szereg przedstawicieli szlachty polskiej i litewskiej, posiadających przywileje na dobra ziemskie położone w granicach (późniejszych) Inflant Polskich. Według tego źródła z traktem rzeżyckim byli związani: Mikołaj Szadurski (*Nicolaus Zadursky*)⁴⁷, Jakub Kaczkowski⁴⁸, Jan *Golebrowsky* (czyli Gołembowski)⁴⁹, Kasper i Jan Sokołowscy⁵⁰, Stefan Strycz⁵¹ i Paweł Oborski⁵². Natomiast na terenie traktu dyneburskiego występuje w 1599 r. jedynie wdowa po Polaku – Baltazarze *Rydzewskim* (czy też *Rydzewskim*)⁵³, jakkolwiek rewizja zamków inflanckich z 1599 r. wymienia także innych Polaków, m.in. syna Stanisława Nieździńskiego – Jana, trzymającego po ojcu dożywotnie nadanie Zygmunta III⁵⁴. Z zachowanego w Metryce Koronnej przywileju królewskiego, datowanego na 18 IV 1590 r. wynika, że Stanisław Nieździński był ekonomem, względnie zarządcą zamku dyneburskiego⁵⁵. Wreszcie w 1599 r. na terenie traktu lucyńskiego dobra trzymali: ówczesny starosta lucyński Wawrzyniec Skarbek⁵⁶, dalej rotmistrz Adam Chotkow-

hrabiowska oraz hr. de Broel, zwanych Plater-Syberg, [red. G. Pulvis], Kraków 1888, tab. VI (korzystając z okazji, pragnę podziękować Pani mgr Teresie Rączce z Uniwersytetu Śląskiego za udostępnienie mi tego ciekawego opracowania); Sz. Konarski, *Platerowie* (Materiały do biografii genealogii i heraldyki polskiej. Źródła i opracowania, t. IV), Buenos Aires – Paryż 1967, s. 39–40.

⁴⁶ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 167. Por. G. Manteuffel, *Inflanty Polskie*, s. 77.

⁴⁷ Szerzej na jego temat zob. w dalszej części tekstu.

⁴⁸ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 65. Kasper Niesiecki wymienia Kaczkowskich herbu Pomian z Kujaw oraz Kaczkowskich herbu *Prus Imo* (*Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. V, Lipsk 1840, s. 1–2). Brak jednak dowodów na związki Jakuba z którąś z wymienionych rodzin.

⁴⁹ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 65. Por. G. Manteuffel, *Inflanty Polskie*, s. 105.

⁵⁰ Szerzej na ich temat zob. poniżej.

⁵¹ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 66.

⁵² *Ibid.*, s. 73. Por. G. Manteuffel, *Inflanty Polskie*, s. 106.

⁵³ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 87–88.

⁵⁴ *Inflanty*, s. 238.

⁵⁵ AGAD, MK 135, k. 748v-749v.

⁵⁶ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 163. W. Skarbek nominację na urząd starosty lucyńskiego otrzymał 12 III 1582 r. Funkcję tą sprawował jeszcze w 1599 r. (*Urzednicy inflanccy*, s. 189, nr 2045).

ski⁵⁷, posiadający wcześniej dobra na terenie traktu rzeżyckiego, wreszcie Adam Brodaczy⁵⁸ i Albert Dzewłowski (może Dzewtowski?)⁵⁹.

Większość spośród wymienionych polskich rodzin nie związała się na stałe z Inflantami Polskimi. Do nielicznych wyjątków zaliczają się Sokołowscy i Szadurcy, a także posiadający dobra na terenie traktu marienhauskiego Beniślawscy herbu Pobóg⁶⁰, którzy nigdy jednak nie zajmowali, przynajmniej w czasach polskich, zbyt wysokiego miejsca w lokalnej hierarchii prestiżu i rzeczywistego znaczenia⁶¹. Ponieważ w starszej literaturze spotykamy czasami błędne informacje na temat daty pojawienia się ich przedstawicieli na terenie Inflant Polskich, poniżej postaram się sprostować te pomyłki w oparciu o dostępne źródła.

Nasze rozważania rozpoczniemy od postaci Kaspra i Jana Sokołowskich. W 1599 r. Kasper zaprezentował komisarzom przywilej króla Zygmunta III Wazy wydany w Warszawie 30 IV 1589 r., potwierdzający wcześniejsze nadanie w dożywocie 10 włók (*decem uncos alias Włok*) ziemi⁶². Wcześniejszą decyzję o nadaniu tej nieruchomości Kasprowi Sokołowskiemu podjęli komisarze królewscy, a zaaprobował ją król Stefan Batory. Potwierdzając to rozporządzenie

⁵⁷ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 163. Może związany z Chotkowskimi herbu Ostoja z województwa sieradzkiego (*Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. III, Lipsk 1839, s. 80. Na przełomie XVII/XVIII w. Chotkowskich spotykamy również na terenie województwa mińskiego). Por. G. Manteuffel, *Inflanty Polskie*, s. 105. Zapewne identyczny z Adamem Chotowskim (Chorzowskim), dowódcą załogi w Rzeżycy w 1582 r., zob. H. Kotarski, *Wojsko polsko-litewskie podczas wojny inflanckiej 1576–1582 r. Sprawy organizacyjne*, cz. IV, Studia i materiały do historii wojskowości, t. 18, cz. 1, Warszawa 1972, s. 92.

⁵⁸ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 163–164.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 164.

⁶⁰ W rewizjach z 1599 r. nie występują.

⁶¹ Wyraźnie widać to w komentarzach występujących w korespondencji prowadzonej między Konstantym Ludwikiem Platerem (1722–1778), kasztelanem trockim, jego żoną Augustą z Ogińskich (1724–1791), i ich synem – Kazimierzem Konstantym Platerem (1746–1807), ówczesnym starostą inflanckim (także podkanclerzym litewskim z ramienia konfederacji targowickiej). Komentarze dotyczyły wyboru w marcu 1773 r. deputata z dawnego województwa inflanckiego, którego obowiązkiem miałyby być reprezentowanie interesów obywateli byłego województwa w Petersburgu i kontaktowanie się z cesarzową. Trzy razy wybierano na ten urząd ówczesnego regenta i sędziego sądu ziemskiego prowincji dźwińskiej Michała Antoniego Beniślawskiego i za każdym razem ówczesny gubernator inflancki zwracał uwagę na jego dość niską pozycję w ramach lokalnej hierarchii prestiżu (Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas, Fondas 1276, Apyrašas 2, Bylos 117, k. 208 nn.).

⁶² LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 66. Pod przywilejem widniał podpis sekretarza Macieja Wojny (*Matthias Woyna*), w relacji nie podano jednak żadnych informacji na temat pieczęci.

w dniu 30 IV 1589 r., król Zygmunt III dodał do owych 10 włók kolejne 10 morgów (*decem agri jugera*) ziemi.

Odpis przywileju królewskiego z 30 IV 1589 r. zachował się w Metryce Koronnej⁶³. Dowiadujemy się z niego, że wspomniane wcześniej potwierdzenie króla Stefana Batorego (decyzji podjętej przez królewskich komisarzy), zostało wydane 11 III 1585 r.⁶⁴ Z kolei dodana przez Zygmunta III do poprzedniego nadania działka (10 włók), zwana była *Arczin* lub *Nowa Moyza* i była położona przy terenie zwanym *Esza*, na którym Kasper wznosił swoją siedzibę⁶⁵.

Z kolei Jan Sokołowski, syn wspomnianego przed chwilą Kaspra, zaprezentował w 1599 r. komisarzom królewskim – za pośrednictwem matki (*per matrem*) – przywilej króla Zygmunta III, wydany 8 III 1595 r. w Krakowie⁶⁶, nadający mu 11 włók ziemi (*undecim uncus agri*) zwanej *Anzin seu Nova curia*, położonej przy jeziorze *Essa*. Dokument ów zawierał informację, iż rozchodzi się w tym przypadku o grunt, który król Stefan Batory nadał ojcu Jana – Kasprowi – w dożywotnie władanie⁶⁷. Warto w tym miejscu podkreślić, że nazwą *Anzin seu Nova curia*, w przywileju z 8 III 1595 r. objęto także ziemie będące przedmiotem dożywotniego nadania potwierdzonego przez króla Stefana Batorego 11 III 1585 r.

Z powyższego wynika, że zarówno grunt, którego nadanie Kasprowi Sokołowskiemu potwierdzały przywileje królewskie z 11 III 1585 r. i 30 IV 1589 r.,

⁶³ AGAD, MK 135, k. 569-570v (regest: *Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa*, t. IV, nr 608).

⁶⁴ Z informacji przytoczonych w dokumencie z 30 IV 1589 r. wynika, że wydane 11 III 1585 r. przez Stefana Batorego potwierdzenie wcześniejszej decyzji komisarzy królewskich, zostało spisane na papierze i zawierało podpis sekretarza królewskiego Eliasza Pielgrzymowskiego; zob. też: *Własność ziemska w Łatgalii*, s. 25, gdzie na temat *pohostu Anzyn* podano: *król Stefan Batory oddał go na prawie dożywotnim Kasprowi Sokołowskiemu (Scholowskiemu)*. Prawdopodobnie mowa tu o przywileju z 11 III 1585 r.

⁶⁵ Zob. też: *Własność ziemska w Łatgalii*, s. 18, gdzie pojawia się zdanie, które można najprawdopodobniej odnosić do przywileju z 30 IV 1589 r.: *Ponadto rewizja [z 1591 r. – P. A. J.] ustaliła, iż Kasper Sokołowski został obdarzony przez króla Batorego za liczne wojenne zasługi polem miarą 11 uncus, koło jeziora Essa, pod nazwą Anzyn*.

⁶⁶ Zaprezentowany dokument posiadał dwie pieczęcie – mniejszą koronną i mniejszą li-tewską, a także podpis Macieja Pstrokońskiego (*Matthias Pstrokowsky*; 1553–1609), sekretarza wielkiego w latach 1591–1595, a następnie podkanclerzego koronnego (1605) i wreszcie kanclerza (1606), por. W. Krawczuk, *Metryka Koronna za Zygmunta III Wazy. Początki Archiwum Koronnego Warszawskiego w świetle spisów z 1620 i 1627 roku*, Kraków 1995, s. 46.

⁶⁷ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 72; zob. też: *Własność ziemska w Łatgalii*, s. 25, gdzie autor wspomina, że w 1589 r. Zygmunt III wydał przywilej *zatwierdzający* dobra *Anzyn* synowi Kaspra Sokołowskiego – Janowi. Raczej nie rozchodzi się w tym przypadku o przywilej królewski wydany w Warszawie 30 IV 1589 r., którego odbiorcą był Kasper Sokołowski.

jak również działka dodana do tego nadania mocą przywileju z 30 IV 1589 r., już od 8 III 1595 r. znajdowały się w ręku syna Kaspra – Jana. Najprawdopodobniej nie zmienił się charakter nadania i Jan, podobnie jak jego ojciec, trzymał te dobra na zasadzie dożywocia. Dodajmy, że wszystko wskazuje na to, iż ojciec Jan – Kasper, w 1599 r. nadal żył.

O dobrach należących do Kaspra Sokołowskiego wspomina również rewizja zamków inflanckich z 1599 r. Wspomniano tu mianowicie, że Kasper otrzymał, nie precyzując daty tego wydarzenia, pogost *Hauzyn* wraz z 10 poddanymi⁶⁸. Dobra te należały uprzednio do starostwa rzeżyckiego (być może pogost *Hauzyn* podlegał w czasach zakonnych administracyjnie folwarkowi *Hessen*). Zawarte tu informacje sugerują, iż Kasper Sokołowski nie otrzymał wszystkich poddanych związanych z pogostem *Hauzyn*: kolejnych 10 poddanych powiązanych z tym pogostem, z nadania inflanckiego mistrza krajowego Johanna Wilhelma von Fürstenberg (1557–1559) znalazło się w rękach *Arypa Roleffa* i Henryka Cymmermana. Dodajmy, że pogost *Hauzyn* jest najpewniej identyczny ze wspomnianymi wcześniej dobrami *Anzin seu Nova curia* (*Arczin* lub *Nowa Moyza*)⁶⁹, z kolei wzmianki odnoszące się do tego samego nadania, raz informujące o 10 poddanych, innym razem o 10 włókach (30 IV 1589 r.), pozwalają wysunąć wniosek, iż każdy spośród wspomnianych chłopów uprawiał 1 włókę ziemi. Na szczególne podkreślenie zasługuje również to, że rewizja zamków inflanckich z 1599 r. nie wspomina osoby syna Kaspra – Jana, który w świetle przytoczonych wcześniej informacji był wówczas prawnym posiadaczem przynajmniej większości (jeśli już nie całości) dóbr nadanych w dożywocie Kasprowi. Jest to kolejna przesłanka przemawiająca za tym, że Kasper wówczas jeszcze żył.

Na początkowy okres obecności Sokołowskich na terenie późniejszych Inflant Polskich możemy również spojrzeć z perspektywy drugiej połowy XVIII w. W dniu 9 II 1773 r. wniesiono przed oblicze sądu ziemskiego prowincji dźwińskiej „Dekret Eduktu Familii Sokołowskich”, prezentujący prawa Sokołowskich do znajdujących się w ich rękach dóbr, położonych na terenie daw-

⁶⁸ *Inflanty*, s. 161.

⁶⁹ Przy czym w tym przypadku chodzi nie tylko o 10 morgów ziemi wspomnianych w przywileju z 30 IV 1589 r., lecz również o pozostałe 10 włók, które w ręku Kaspra Sokołowskiego znalazły się już za panowania Stefana Batorego. Według autora pracy *Własność ziemska w Łatgalii*, s. 25, chodzi tu o współczesne mu *Andzelmuiža* (obecnie Andzeļi).

nych Inflant Polskich (przyłączonych w 1772 r. do Cesarstwa Rosyjskiego)⁷⁰. W świetle tego dokumentu Sokołowscy herbu Korab – których przedstawicielem był Kasper – mieli być związani ze wsią *Pencice* w Koronie⁷¹. Sam Kasper Sokołowski miał być pułkownikiem służącym w polskim wojsku za panowania Zygmunta Augusta i Stefana Batorego, który w nagrodę za służbę otrzymał w 1585 r. od króla Stefana Batorego *pewną część gruntów* należących do starostwa rzeżyckiego. Zeznający 9 II 1773 r. Sokołowscy dowodzili, że nadanie Batorego potwierdził następnie król Zygmunt III Waza, na dowód czego przedstawili składowi sędziowskiemu oryginał przywileju z 30 IV 1589 r., z podwieszonymi pieczęciami. Stwierdzili również, że Kasper miał 2 synów – Adama i Jana – którzy znacznie rozszerzyli zakres dóbr pozostających w rękę Sokołowskich, położonych w granicach Inflant Polskich. Podsumowując, prawie wszystkie przytoczone tu informacje znajdują potwierdzenie w cytowanych wcześniej źródłach z końca XVI w. Wyjątkiem jest osoba drugiego syna Kaspra – Adama, który w nich nie występuje. Nie znane jest również źródło informacji o *Pencicach*, jako gnieździe rodowym inflanckich Korabiów-Sokołowskich. Bez wątplenia nie została ona zaczerpnięta z herbarza Kaspra Niesieckiego, na którego powoływała się często w 1773 r. szlachta z Inflant Polskich⁷². Niesiecki wiąże Sokołowskich herbu Korab jedynie z ziemią czerską i *Wilkomierskim powiatem*⁷³, podając, że z nich wywodził się Władysław, podkomorzy inflancki⁷⁴.

Kończąc rozważania na temat rodziny Sokołowskich warto podkreślić, iż Kasper i jego synowie nie byli jedynymi Sokołowskimi na terenie Inflant u schyłku XVI w. M.in. z królewskiego przywileju wydanego 8 I 1588 r., nadającego służbę królewskiemu Piotrowi Suchcickiemu pewne dobra w powiecie dorpackim w dożywocie, dowiadujemy się, że wcześniej te dobra należały do niejakiego Jakuba Sokołowskiego (po jego śmierci przypadły skarbowi

⁷⁰ LVVA, F. 712, Ap. 2, L. 9, k. 58-58v.

⁷¹ Być może jest ona tożsama ze wsią Pęcice, położoną obecnie w gminie Michałowice (powiat pruszkowski, województwo mazowieckie).

⁷² Zob. np. LVVA, F. 712, Ap. 2, L. 9, k. 18 v („Kopia Dekretu wywodowego Ichmc. Panow Pawłowiczów”, 20 I 1774 r.); k. 52 v („Dowód Obywatelstwa Imienia WWch Benisławskich”, 8 II 1773 r.); k. 70 („Dekret Eduktu Familii Szolkowskich”, 15 II 1773 r.).

⁷³ *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. VIII, Lipsk 1841, s. 448; H. Stupnicki, *Herbarz Polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi wszystkich stanów i czasów; ułożony porządkiem alfabetycznym na podstawie Herbarza Niesieckiego i manuskryptów*, t. III, Lwów 1862, s. 77.

⁷⁴ Na jego temat zob. w: *Urzędnicy inflanccy*, s. 146, nr 1507.

prawem kaduka)⁷⁵. Charakter ewentualnego pokrewieństwa między nimi pozostaje jednak nieznanymi.

Rodzinę Szadurskich reprezentował na terenie Inflant Polskich w tym okresie Mikołaj (*Nicolaus Zadursky*), który w rewizji przywilejów z 1599 r. pojawia się wraz ze swoją żoną, Heleną Paczeską⁷⁶. Za zgodą króla Zygmunta III Wazy, wydaną w Krakowie 22 VII 1595 r., Adam Chotkowski wraz z żoną mieli im scedować bliżej nieokreślone dobra położone na terenie traktu rzezyckiego⁷⁷. Warto w tym miejscu podkreślić, że wspomniany dokument komisarzom okazali nie Szadurscy, lecz sam Adam Chotkowski. Być może wynikało to z tego, iż Szadurscy albo nie dotarli jeszcze do swojej nowej majątności w Inflantach, albo też z bliżej nieokreślonych innych powodów nie mogli się stawić przed obliczem komisarzy króla.

Z tekstu rewizji zamków inflanckich (1599) dowiadujemy się natomiast, że Adam Chotkowski posiadał w granicach traktu rzezyckiego część pogostu *Thulen*⁷⁸, tj. dawną królewską należącą do zamku w Rzeżycy, podporządkowaną niegdyś zamkowemu folwarkowi *Hessen*⁷⁹. Nie sprecyzowano tu jednak, kiedy i na jakich zasadach Chotkowski stał się posiadaczem tych dóbr⁸⁰. Ponieważ w rewizji zaznaczono, iż w momencie jej sporządzania (1599) wspo-

⁷⁵ *Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa*, t. III: *Księga wpisów podkanclerzego Wojciecha Baranowskiego MK 134 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1587 – V 1588*, red. W. Krawczuk, oprac. W. Krawczuk, M. Kulecki, A. Markiewicz, K. J. Stachelski, A. Sokół przy współpracy M. Biel, A. Kot, D. Olszaneckiej, G. Spyryki, A. Zamojskiej, red. M. Skarżyński, Kraków 2004, s. 16–17, nr 13.

⁷⁶ Znamy jedynie Paczoskich herbu Jastrzębiec z ziemi drohickiej, zob. *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. VII, Lipsk 1841, s. 234.

⁷⁷ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 64–65. Pod zaprezentowanym dokumentem podwieszono były dwie pieczęcie – mniejsza koronna i większa litewska. Na dokumencie widniał również podpis Wawrzyńca Gembickiego (*Laurentius Gembiczky*). W sprawie przywileju z 22 VII 1595 r. zob. także w: *Własność ziemska w Łatgalii*, s. 20, gdzie autor – nie wiadomo na jakiej podstawie – stwierdza: *W 1595 r. 22 czerwca [sic!] król wydał przywilej Mikołajowi Szadurskiemu i Helenie Zaczeczkowej na dobra zamienione z Adamem Chotkowskim*; zob. też *ibid.*, s. 26.

⁷⁸ Najprawdopodobniej chodzi tu o dobra zwane w drugiej połowie XIX w. *Tulenmujza*, położone w granicach traktu rzezyckiego (G. Manteufel, *Inflanty Polskie*, s. 171). W 1599 r. kolejna część pogostu *Thulen* znajdowała się w ręku żony niejakiego Chrystoffa (*Inflanty*, s. 161).

⁷⁹ *Inflanty*, s. 161.

⁸⁰ Anonimowy autor *Własności ziemskiej w Łatgalii*, s. 18, opierając się na tekście rewizji przywilejów właścicieli dóbr ziemskich z terenu traktu rzezyckiego, przeprowadzonej w 1591 r., podaje, że Adam Chotkowski przedstawił wówczas komisarzom przywilej króla Stefana Batorego z 9 II 1586 r., opiewający na 8 włók (*uncos*) ziemi. Być może chodziło w tym przypadku o grunt leżący na terenie pogostu *Thulen* (tak przyjmuje najprawdopodobniej autor *Własności*

mniany majątek był już w rękach Mikołaja Szadurskiego⁸¹, możemy przyjąć, iż to właśnie tych dóbr dotyczyła transakcja poświadczona dokumentem królewskim z 22 VII 1595 r. Biorąc pod uwagę to, iż dobra Chotkowskiego, które następnie znalazły się w rękach Mikołaja Szadurskiego i jego małżonki, wcześniej posiadały status królewskiej, a dotyczące ich transakcje nadal musiały posiadać królewską aprobatę, można przyjąć, iż Szadurscy dzierżyli je jako dobra dożywotnie. Dodajmy, że dla Adama Chotkowskiego scedowanie wspomnianego majątku nie stanowiło końca „przygody” z interesującą nas aktualnie częścią Inflant. Posiadał on nadal dobra położone na terenie traktu lucyńskiego.

Złożone 10 II 1773 r. przed obliczem sądu ziemskiego prowincji dźwińskiej zeznanie Józefa i Ignacego Xawiera Szadurskich, zawiera dodatkowe informacje na temat Mikołaja Szadurskiego, który był ich dalekim przodkiem. Zgodnie z nim Mikołaj Szadurski pieczętował się Ciołkiem i pochodził z Szadurek w województwie lubelskim. Do Inflant miał przybyć wraz z wojskiem za panowania Zygmunta III Wazy i za zasługi oddane podczas walk, w 1603 r. otrzymać przywilej na dobra *Duksztygał i Julen*. Pozostawieni przez Mikołaja trzej synowie – Krzysztof, Jakub i Albrycht – mieli znacznie rozszerzyć grono dóbr pozostających w rękach Szadurskich⁸². Wymieniony tu *Julen* jest zapewne identyczny z pogostem *Thulen*.

Dokument z początków 1773 r. zawiera informacje częściowo odmienne od tych, które prezentują rewizje z 1599 r. Oczywiście większą wiarygodność należy przyznać tym ostatnim, chociażby dlatego, że były współczesne opisywanym wydarzeniom. W tym miejscu warto podkreślić, iż informacje przytoczone przez Szadurskich w 1773 r., w dużym stopniu są zbieżne z danymi zawartymi w herbarzu Kaspra Niesieckiego. Niesiecki także podaje, że Szadurscy herbu Ciołek wywodzą się z Szadurek w województwie lubelskim. Z kolei dane na temat Mikołaja Szadurskiego uzupełnia informacją, że służył w Inflantach w stopniu *pułkownika* podczas wojen z Moskwą i Szwecją, i że był komendantem zamku w Rzeżycy. W nagrodę za to miały mu potem przypaść *niektóre dobra w Inflanciech*⁸³.

ziemskiej w Łatgalii, s. 25: *Tulen (Tulenuiža), pohost. Część tego pohostu oddał Stefan Batory (1586) w dożywocie Adamowi Chotkowskiemu (Choczowski)*.

⁸¹ W 1599 r. w części pogostu *Thulen* trzymanej przez Mikołaja Szadurskiego było około kilkunastu włók gruntu i 6 zagrodników (zob. *Inflanty*, s. 161).

⁸² LVVA, F. 712, Ap. 2, L. 9, k. 61.

⁸³ *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego*, t. VIII, s. 592.

Na danych z herbarza Kaspra Niesieckiego opierał się bez wątpienia również Gustaw Manteuffel, który prócz przywołania Szadurek w województwie lubelskim w charakterze gniazda rodowego inflanckich Szadurskich herbu Ciołek, podał również, że *pułkownik* Mikołaj Szadurski dowodził załogą zamku w Rzeżycy podczas wojny ze Szwecją⁸⁴. Dodajmy, że także w późniejszej literaturze pojawia się informacja, że w 1598 r. *za mężne dowództwo załogą zamku rzeżyckiego w potrzebie przeciwko Szwedom został obdarzony dobrami pułkownik Mikołaj Szadurski*⁸⁵. Nie wiadomo jednak, jaki konflikt ze Szwecją w tym przypadku mieli na myśli przywołani autorzy.

Kończąc wątek Mikołaja Szadurskiego dodajmy, że anonimowy autor opracowania *Własność ziemska w Łatgalii* podaje również, iż przed 1596 r. *pułkownik* Mikołaj Szadurski *władał* dobrami *Bring*, położonymi na terenie traktu rzeżyckiego, które następnie miał *odstąpić* Jakubowi Kaczkowskiemu i jego żonie *Witesławie*. Przywilej aprobujący ową cesję król Zygmunt III Waza miał wydać 7 V 1596 r.⁸⁶

Reasumując przytoczone informacje, należy podkreślić, iż poświadczalne źródłowo związku Mikołaja Szadurskiego z późniejszymi Inflantami Polskimi sięgają roku 1595, jakkolwiek nie jest wykluczone, że jeszcze w 1599 r., w okresie pobytu na tym terenie komisarzy królewskich, Mikołaj wraz z żoną, mimo posiadania praw do majątności należącej uprzednio do Adama Chotkowskiego, fizycznie nie byli tu jeszcze obecni. Udział Mikołaja Szadurskiego w walkach z Moskwą (1577–1582) jest bardzo prawdopodobny, ale wątek ten wymaga dalszych badań. Jak dotychczas nie odnaleziono również dowodów na pełnienie przez niego funkcji komendanta zamku rzeżyckiego⁸⁷. Jego udział w walkach ze Szwedami jest także prawdopodobny, ale zapewne chodziło w tym przypadku o udział w wojnie ze Szwecją rozpoczętej w 1600 r.⁸⁸

⁸⁴ G. Manteuffel, *Inflanty Polskie*, s. 112.

⁸⁵ *Własność ziemska w Łatgalii*, s. 20, bez podania źródła tej informacji.

⁸⁶ *Ibid.*, s. 20, 25.

⁸⁷ Znamy jedynie personalia niektórych starostów rzeżyckich z ostatniego czterdziestolecia XVI w., zob. *Własność ziemska w Łatgalii*, s. 19; *Urzednicy inflanccy*, s. 200–201; brak wśród nich Mikołaja Szadurskiego.

⁸⁸ Następstwem oddanych wówczas zasług mógł być wspomniany w relacji z 10 II 1773 r. przywilej z 1603 r. na dobra *Duksztygał i Julen*. Ponowne wymienienie dóbr *Julen*, czyli najpewniej pogostu *Thulen*, stanowi jedynie pozorną sprzeczność. W ręku Adama Chotkowskiego znajdowała się jedynie część pogostu *Thulen* i to właśnie ona zapewne przeszła w ręce Mikołaja Szadurskiego i jego żony (co zatwierdził dokument króla z 22 VII 1595 r.). W związku z tym przywilej z 1603 r., wydany Mikołajowi Szadurskiemu, mógł zwiększać zakres użytkowanych

W tym miejscu warto również poświęcić kilka zdań gniazdu rodowemu Szadurskich. Były nim najpewniej współczesne Sadurki, położone w dawnej ziemi lubelskiej (Małopolska), a obecnie leżące w granicach powiatu puławskiego (gmina Nałęczów). Stanowiły one własność szlachecką, którą zamieszkiwała szlachta pieczętująca się Ciołkiem. W latach 1531–1533 we wsi zamieszkiwało kilku szlachciców pobawionych własnych chłopów, posiadających niewielkie nadziały ziemi⁸⁹. Jeśli Mikołaj Szadurski był potomkiem jednego z nich, należy uznać go za drobnego szlachcica, który poprzez służbę w wojsku próbował polepszyć swój los. Ostatecznie – z dobrym skutkiem.

Już u schyłku XVI w. zjawiała się na terenie Inflant Polskich – a konkretnie traktu marienhauskiego – także rodzina Benisławskich. Jej pierwszy przedstawiciel w tym rejonie – Marcin – pojawił się tu nie jak podaje Gustaw Manteuffel – w 1610 r.⁹⁰, lecz znacznie wcześniej. Otóż już z 13 IV 1590 r. pochodzi przywilej królewski, który rozszerzał prawa dożywotnie do dóbr *Bierzen* (czyli późniejszych *Birż*) także na żonę Marcina – Elżbietę Górską⁹¹. Dodajmy, że w przywileju podkreślono, iż Marcin otrzymał w dożywocie dobra *Bierzen* za zasługi oddane podczas wojen toczonych przez króla Stefana Batorego.

* * *

Wśród osób prezentujących w 1599 r. przywileje na dobra ziemskie spotykamy również mieszczan. Najliczniej grupa ta była reprezentowana na terenie traktu rzeżyckiego. Mieszczaninem był najprawdopodobniej Hermann Telgerman (*famatus Hermannus Telgerman*), posiadający w 1599 r. jako lenno bliżej nieokreślony nadział ziemi i karczmę, nadane na podobnych zasadach jego przodkowi – może dziadowi – Matthiasowi Telgerman, w 1523 r. przez inflanckiego mistrza krajowego Woltera von Plettenberg⁹².

H. von Bruiningk był zdania, że prawdopodobnie opis tego właśnie przywileju mistrza Woltera von Plettenberga z 1523 r. znalazł się również w rewi-

przez niego gruntów na terenie pogostu *Julen – Thulen*, względnie zmieniać charakter własności (z dożywotniej na wieczystą?).

⁸⁹ W oparciu o hasło *Sadurki* zawarte w *Słowniku historyczno-geograficznym ziem polskich w średniowieczu*, dostępnym na stronach Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk (adres: <http://www.slovník.ihpan.edu.pl/search.php?q=sadurki&d=4&t=1>; dostęp: 3 I 2011 r.).

⁹⁰ G. Manteuffel, *Inflanty Polskie*, s. 108.

⁹¹ AGAD, MK 135, k. 739-739v.

⁹² LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 79. W LGU II (s. 224, nr 377) zamieszczono jedynie krótki regest nadania z 1523 r., także sporządzony na bazie rewizji z 1599 r.

zji przeprowadzonej w 1582/1583 r. Zgodnie z nim przywilej został wydany w Wenden 14 XII 1523 r. Opis precyzował również lokalizację nadanej w lenno gospody. Otóż miała się ona znajdować na wzgórzu w pobliżu zamku rzeżyckiego⁹³. W 1590 r. odnotowano na temat tej nieruchomości: *Henrykowi Delarmanowi oddano tuż przed zamkiem [rzeżyckim – P. A. J.] sztukę ziemi w koncu pola zamkowego, za rozkazaniem rewizorow anno octuagesimo secundo pana Skumina mierzono to w pole mieszczanom [rzeżyckim – P. A. J.]*⁹⁴.

Hermann Telgerman wzmiankowany jest również w lustracji zamków inflanckich z 1599 r. (*Herman Telermann*), tym razem jednak jako osoba związana z traktem dyneburskim. W świetle lustracji Hermann miał otrzymać z nadania mistrza inflanckiego Heinricha von Galena (1551–1557) grunt, wcześniej należący do zamku dyneburskiego, w granicach którego w 1599 r. znajdowała się *mujża* i *paśnia*, a także zamieszkiwało 6 chłopów⁹⁵. Jego związek z traktem dyneburskim potwierdza również sporządzone w 1599 r. w Oberpahlen zestawienie właścicieli ziemskich zobowiązanych do wystawienia służby wojskowej. *Hermann Telgermann* występuje tu jako osoba wystawiająca jednego konnego⁹⁶.

Z traktem rzeżyckim był również związany pochodzący z Prus Matthäus Willenbruck (*famatus Matthaeus Willenbruck Prutenus*). W 1599 r. zaprezentował on spisany na pergaminie dokument króla Zygmunta III Wazy, potwierdzający podpisany przez biskupa wileńskiego Jerzego Radziwiłła i zatwierdzony jego pieczęcią transumpt przywileju króla Zygmunta Augusta, sporządzonego w Wilnie w 1561 r.⁹⁷ Ostatni Jagiellon nadał mocą tego przywileju Johannowi Heut (*Johannes Heut*) w dziedziczne władania – i to, co zasługuje na szczególne podkreślenie, zarówno po mieczu, jak i kądzieli – folwark (*praedium*) *Pleschon* i wieś (*villa*) *Archon*, położone na terenie traktu rzeżyckiego i lucyńskiego (*in praefectura Rositensi et Ludzen[si] sitas*). Johann Heut, obdarzony w przywileju z 1561 r. mianem „jeźdźca niemieckiego” (*Eques Germanus*), co w tym przypadku należy raczej rozumieć jako określenie przynależności do stanu szlacheckiego, opisane powyżej nadanie miał otrzymać za dochowanie wierności królowi podczas konfliktu z mistrzem inflanckim Johannem Wilhelmem von Fürstenberg. Wspomniany tu konflikt to bez wątpienia spór między Zakonem a arcybiskupem ry-

⁹³ LGU II, s. 235, nr 397; por. St. Škutāns, op.cit., s. 64.

⁹⁴ St. Škutāns, op.cit., s. 125.

⁹⁵ *Inflanty*, s. 239.

⁹⁶ *Materialien*, Th. 2, s. 209.

⁹⁷ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 76–77.

skim Wilhelmem Hohenzollernem (bratem księcia pruskiego Albrechta) i jego koadjutorem – księciem meklemburskim Krzysztofem⁹⁸, zakończony – po interwencji strony polsko-litewskiej – ukorzeniem się mistrza inflanckiego przed Zygmuntem Augustem i podpisaniem traktatu pozwolskiego we wrześniu 1557 r. Niestety, nie wiadomo, jaki konkretnie był udział Johanna Heut w powyższych wydarzeniach, jakkolwiek nie można wykluczyć, że do Inflant trafił on w otoczeniu arcybiskupa ryskiego Wilhelma Hohenzollerna i pozostawał jego stronnikiem także w pierwszej fazie eskalacji konfliktu, której kluczowym momentem było oblężenie zamku w Kokenhausen / Kokenhusen (łot. Konese) przez oddziały zakonne (28–30 VI 1556 r.), zakończone jego zdobyciem i wprowadzeniem w niewolę arcybiskupa ryskiego i jego koadiutora⁹⁹. Ponieważ arcybiskupstwo ryskie znajdowało się wówczas formalnie pod opieką króla Zygmunta Augusta, opowiedzenie się przez Johanna Heuta w momencie wybuchu konfliktu po stronie arcybiskupa, mogło być później uznane za dochowanie wierności królowi. Dodajmy, że w zachowanych spisach otoczenia arcybiskupa ryskiego oraz załóg arcybiskupich zamków Kokenhausen i Ronnenburg (łot. Rauna), sporządzonych w czerwcu–sierpniu 1556 r., Johann Heut nie występuje¹⁰⁰.

Innym rozwiązaniem tej zagadki może być utożsamienie Johanna Heut z Johannem von Hoete, posłem marszałka krajowego Zakonu Jaspera von Munster, zwolennika porozumienia z państwem polsko-litewskim. Johann von Hoete z polecenia marszałka posłował do najważniejszych uczestników wydarzeń z lat 1555–1557, w tym również polskiego króla¹⁰¹. Wątek ów wymaga jednak dalszych badań.

Wspomniany w przywileju z 1561 r. folwark *Pleschon*, to dawny *Plasson*, czyli współczesna łotewska Isnaua (na południe od Lucyna), przez wiele lat

⁹⁸ Szerzej na temat tych wydarzeń zob. w: S. Hartmann, *Neue Quellen zur livländischen Koadjutorfehde 1555/56 mit einer Darstellung der livländischen Koadjutorfehde bis zur Gefangennahme Erzbischof Wilhelms in Kokenhusen im Spiegel der Regesten des Herzoglichen Briefarchivs und der neu aufgefundenen Quellen*, [in:] *Aus der Geschichte Alt-Livlands*, s. 275–306.

⁹⁹ Zob. St. Karwowski, op.cit., s. 25.

¹⁰⁰ S. Hartmann, op.cit., s. 298–306 oraz komentarz do tych spisów, ibid., s. 291–298.

¹⁰¹ Por. *Herzog Albrecht von Preußen und Livland (1551–1557). Regesten aus dem Herzoglichen Briefarchiv und den Ostpreußischen Folianten*, bearb. v. S. Hartmann (Veröffentlichungen aus den Archiven Preussischer Kulturbesitz, hrsg. v. J. Kloosterhuis, D. Heckmann, Bd. 57), Köln–Weimar–Wien 2005, s. 278, nr 1814; s. 292, nr 1827; s. 304, nr 1844; s. 305, nr 1846; s. 374, nr 1910; s. 378, nr 1911; s. 386, nr 1921; s. 404, nr 1940; s. 424, nr 1959; s. 456, nr 1988; s. 457–458, nr 1988/1; s. 464, nr 1993; s. 480, nr 2010; s. 482–483, nr 2014; s. 525, nr 2054; s. 528, nr 2058.

dziedziczna własność Platerów¹⁰². Z kolei *Archon* to najpewniej *Hasson* zwany w czasach polskich *Osuniem*, w XIX w. położony już w granicach ujazdu dyneburskiego¹⁰³. Po walkach z lat 1577–1582 dobra te znalazły się najwidoczniej w rękach Platerów, co potwierdza przywilej króla Zygmunta III wystawiony w Warszawie 23 III 1599 r., zachowujący Henryka Platera w dzierżeniu dóbr *Asson i Plasson*, położonych w granicach traktów rzeżyckiego i lucyńskiego¹⁰⁴. Z przywołanego dokumentu wynika, że wcześniej wymienione dobra znajdowały się w rękach nieżyjącego już Wilhelma Platera i stanowiły nagrodę za jego udział w walkach z wojskami moskiewskimi, w tym również za przyczynienie się do odzyskania Dyneburga (pod koniec 1577 r.)¹⁰⁵.

Wydaje się, że problem własności dóbr *Pleschon i Archon* (tj. *Plasson i Hasson*) był jednak znacznie bardziej skomplikowany, niż to się wydaje na pierwszy rzut oka. Matthäus Willenbruck zaprezentował bowiem w 1599 r. komisarzom królewskim jeszcze jeden dokument, który prócz tego, że jednoznacznie dowodził, iż Johann Heut już wówczas nie żył, potwierdzał istnienie pretensji (?) do tych dóbr ze strony rodziny Johanna Heut, względnie ich funkcjonowania na zasadzie bliżej nieznanego podziału między spadkobierców Heut'a i Platerów. Otóż przywoływany dokument to wystawiony w Warszawie 16 X 1596 r. i zaopatrzony w pieczęć mniejszą koronną i większą litewską przywilej królewski, potwierdzający w dotychczasowym wymiarze prawa do wspomnianych wyżej dóbr, przysługujące Gertrudzie (byłej żonie¹⁰⁶ najwidoczniej już nieżyjącego Johanna Heuta) i jej obecnemu mężowi Peterowi von Dalen (*Petrus a Dalen*)¹⁰⁷. W tym miejscu warto podkreślić, że stający w 1599 r. przed

¹⁰² Por. G. Manteuffel, *Inflanty Polskie*, s. 97, 178.

¹⁰³ *Ibid.*, s. 97, 162.

¹⁰⁴ AGAD, MK 143, k. 56v-57v. Por. też: G. Manteuffel, *Inflanty Polskie*, s. 97, 162, 178, gdzie częściowo inna chronologia przejścia tych dóbr w ręce Platerów.

¹⁰⁵ Wilhelm był ojcem lub stryjem Henryka, zob. AGAD, MK 143, k. 56v; *Tablice rodowodowe familii de Broel-Plater*, tab. VI. Zob. też: Sz. Konarski, op.cit., s. 39, gdzie odzyskanie Dyneburga – w oparciu o starszą literaturę – datowane jest na wrzesień 1580 r.; J. Besala, *Stefan Batory*, Warszawa 1992, s. 226 (tu mowa o końcu 1577 r.).

¹⁰⁶ W uwzględnianej tu kopii rewizji z 1599 r. pierwotnie została nazwana córką Johanna (*soror*), jednak ostatecznie ta sama ręka nadpisała nad wyrazem „córka” *uxor* (zob. LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 77).

¹⁰⁷ Peter von Dalen (Dahlen) był prawdopodobnie krewnym Hansa von Dahlen, który w 1599 r. jako właściciel majątku położonego w granicach traktu dyneburskiego, został zobowiązany do wystawienia jednej służby konnej (*Materialien*, Th. 2, s. 209). Krewnym Petera mógł być również *Arenth von Dalen*, który rzekomo z nadania mistrza inflanckiego Hermanna von Brüggenei, zwanego Hasenkamp (1535–1549) dzierżył pewien grunt położony w granicach

komisarzami królewskimi Henryk Plater, nie przedstawił żadnych przywilejów na dobra *Pleschon i Archon* (tj. *Plasson i Hasson*), a jedynie starsze przywileje otrzymane przez jego przodków od ostatnich mistrzów inflanckich, odnoszące się do innych dóbr¹⁰⁸.

Niestety nie udało się ustalić, kim był Matthäus Willenbruck. Być może jest on identyczny z knipawskim kupcem, wzmiankowanym w dokumencie z 1599 r. jako *Matthes Willenbroch*¹⁰⁹.

Brak mieszczan wśród osób dzierżących przywileje na dobra ziemskie położone w granicach traktu lutyńskiego, z kolei z traktem dyneburskim związany był w 1599 r. tylko jeden – Johann Horst, mieszczanin ryski (*Famatus Johannes Horst Civis Rigensis*)¹¹⁰. W 1599 r. dostarczył on przed oblicze królewskich komisarzy 4 przywileje. Pierwszy z nich wystawił 24 VIII 1559 r. w Wilnie ostatni mistrz inflancki (w latach 1559–1561) Gotthard Kettler¹¹¹. Potwierdzał on prawo Simona Giese¹¹² do władania na prawie dziedzicznym częścią ziemi, którą wcześniej posiadał jako lenno *Johannes Scherck* (tj. Schenck)¹¹³.

Drugi z przedstawionych wówczas przez Johanna Horsta dokumentów to spisany na pergaminie i zaopatrzony w pieczęć mniejszą litewską przywilej, wystawiony przez króla Zygmunta Augusta w Wilnie 20 X 1563 r. Potwierdzał on (konfirmował) decyzję, podjętą pierwotnie przez starostę dyneburskiego Mikołaja Talwosza, o nadaniu na prawie lennym wspomnianemu Simonowi

dyneburskiego okręgu zamkowego, w 1599 r. obejmujący *mujżę, pasznię*, 6 służb i karczmę (*Infanty*, s. 239; w LGU II nie odnotowano takiego przywileju).

¹⁰⁸ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 89–90.

¹⁰⁹ Zob. F. Gause, *Die Geschichte der Stadt Königsberg in Preussen*, Bd. I: *Von Gründung der Stadt bis zum letzten Kurfürsten*, Köln–Weimar–Wien 1996 (wyd. 3), s. 350.

¹¹⁰ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 88–89.

¹¹¹ Dostarczony przed oblicze komisarzy królewskich dokument został sporządzony na pergaminie i posiadał pieczęć mistrza. Dodajmy, że Kettler przebywał w Wilnie już od końca czerwca, zob. St. Karwowski, op.cit., s. 61.

¹¹² Prawdopodobnie związany z kupiecką rodziną Giese z Rygi, do której należał m.in. Martin Giese, ryski notariusz, przywódca opozycji mieszczańskiej w okresie zamieszek zwanych „rozruchami kalendarzowymi” (lata osiemdziesiąte XVI w.), stracony 2 VIII 1589 r. (por. B. B. Дорошенко, *Торговля и купечество Риги в XVII веке*, Рига 1985, s. 97; A. Ziembewska, *Ryga w Rzeczypospolitej polsko-litewskiej (1581–1621)*, Toruń 2008, s. 97 nn.).

¹¹³ W będącej podstawą niniejszego opracowania kopii rewizji z 1599 r. nazwisko to zostało pierwotnie zapisane jako *Scherck*, później dokonano jednak korekty zapisu, przekreślając ołówkiem *r* i nadpisując *n*. Wzmiankowany tu Johann Schenck był najprawdopodobniej spokrewniony z Schenckami, trzymających w pierwszej połowie XVI stulecia w charakterze lenna dobra leżące w granicach rzeżyckiego okręgu zamkowego (por. LGU II, s. 752–753, nr 1172 (25 IX 1545 r.)).

Giese kilku rodzin i należących do nich ziem¹¹⁴ – w momencie sformułowania nadania przynajmniej w części już opuszczonych.

Trzeci spośród dokumentów znajdujących się wówczas w ręku Johanna Horsta był spisany na pergaminie przywilejem króla Zygmunta III, wystawionym w Warszawie 9 VI 1593 r., zaopatrzonym w dwie pieczęcie mniejsze (koronną i litewską) oraz podpis Hieronima Wołłowicza (*Hieronimus Wollowicz*). Przywilej zatwierdzał akt sprzedaży należących do Simona Giese rodzin chłopskich¹¹⁵. Ich nabywcą został Rötger Horst (*Rotgerus Horst*), który podobnie jak poprzedni właściciel, miał nimi władać na zasadach prawa lennego.

Wreszcie ostatni spośród dostarczonych w 1599 r. przez Johanna Horsta dokumentów to spisany na papierze przywilej królewski, wystawiony w Krakowie 29 III 1595 r. i podpisany przez Macieja Wojnę (*Matthias Woyna*). Odnosił się on do chłopów, których Simon Giese sprzedął za zgodą królewską Rötgerowi Horst (*Rötgerus Horst*) i ustalał możliwość swobodnego ich zbywania, jakkolwiek pod warunkiem, że nabywcą będzie poddany królewski. Dokument zachowywał także królewską jurysdykcję nad wspomnianymi chłopami, jak również ich przynależność do Kościoła rzymsko-katolickiego.

Johann Horst należał do rodziny zur (thor) der Horst, zamieszkującej w Rydze już u schyłku średniowiecza¹¹⁶. Był synem Rötgera (starszego), rajcy ryskiego¹¹⁷ oraz bratem – najpewniej młodszym¹¹⁸ – Rötgera (młodsze-

¹¹⁴ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 88: [...] *familias Ubel Snirgel, Hierke Sciengel, Hornick Siergel, Stupicz Klawien Sciergiel* [,] *Szardin Henrich, Numin Bernt, cum terris seu familiis desertis per Matthiam Vbel, Christianum Siergiel, et medietate terrae per Martinum Siergiel olim possessis* [...]

¹¹⁵ Najpewniej rodziny te są identyczne ze wzmiankowanymi w omawianym powyżej dokumencie z 20 X 1563 r.

¹¹⁶ Rodzina zur Horst pojawia się w źródłach ryskich dopiero w XV w., por. *Die Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*, hrsg. v. J. G. L. Napiersky, Riga 1888, s. 100, nr 908; s. 114, nr 1006; s. 205, nr 401; s. 213–214, nr 455–456; s. 236, nr 597; s. 260, nr 731; s. 347, nr 1236; s. 355, nr 1278; s. 374, nr 1397; s. 391, nr 1516; s. 405, nr 1600–1601 i inne; *Liber redituum III. 1488–1574*, [in:] *Die Libri redituum der Stadt Riga*, hrsg. v. J. G. L. Napiersky, Leipzig 1881, s. 150, nr 264. Ryscy zur Horstowie prawdopodobnie byli związani z rodem von zur Horst, którego przedstawiciele w XVI w. byli m.in. wasalami arcybiskupów ryskich (por. *Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands*, gesammelt v. H. von Hagemeyer, Th. 1, Riga 1836, s. 195; LGU II (według indeksu osobowego); S. Hartmann, op.cit., s. 297, 305; *Herzog Albrecht von Preußen und Livland (1551–1557)*, s. 354, nr 1897/4).

¹¹⁷ Por. *Die Erbebücher der Stadt Riga*, s. 290, nr 887; C. Mettig, *Geschichte der Stadt Riga*, Riga 1897, s. 278; H. J. Böthführ, *Die Rigische Rathslinie vom Jahre 1226 bis auf die gegenwärtige Zeit*, Riga 1857, s. 55, nr 466; idem, *Die Rigische Rathslinie vom Jahre 1226 bis 1876*, Riga–Moskau–Odessa 1877 (wyd. 2), s. 148–149, nr 510 (tu także wymieniono pozostałe, pełnione przez niego urzędy).

¹¹⁸ Por. *Materialien*, Th. 1, s. 48.

go)¹¹⁹, również sprawującego urząd rajcy ryskiego¹²⁰, a więc członków ścisłej elity politycznej miasta na przełomie XVI–XVII w.¹²¹ Sam Johann odgrywał mniej istotną rolę w życiu publicznym miasta niż jego starszy brat, poza tym wkrótce po wybuchu wojny ze Szwecją przeszedł na stronę wroga¹²².

Brat Johanna, wzmiankowany w przywoływanych przywilejach królewskich z 9 VI 1593 i 29 III 1595 r. Rötger zur Horst (młodszy), był zięciem burgrabiego ryskiego Mikołaja Ecke (*Nikolas Eck*)¹²³ i jednocześnie jego bliskim współpracownikiem. Najpewniej to on właśnie był członkiem poselstwa, które władze ryskie wyekspediowały 29 XI 1601 r. wraz z prezentami do przybyłego do Rygi króla Zygmunta III Wazy¹²⁴. Na początku XVII w. Rötger sprawował pieczę nad artylerią miejską (*die Arckeley der Stadt*) i pachołkami miejskimi Rygi (*die Munsterey der Knechte*), jednak wobec kroków podjętych przez jego brata (Johanna) i podejrzeń o utrzymywanie kontaktów ze Szwedami, postanowiono powierzyć te odpowiedzialne funkcje innym osobom¹²⁵. W 1605 r. wraz z teściem (burgrabią M. Ecke) – oskarżonym m.in. o nadużycia finanso-

¹¹⁹ Zob. listy Johanna (*Hans zur Horst*) do Rötgera zur Horst (młodszego): z 15 XI 1604 r., *Krensburckh auff Esell* (LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 345, s. 69–76) oraz z 26 XI 1604 r. (*ibid.*, s. 87).

¹²⁰ H. J. Böthführ, *Die Rigische Rathslinie* (1857), s. 61, nr 485; *idem*, *Die Rigische Rathslinie* (1877), s. 160–161, nr 531.

¹²¹ Zob. też: B. B. Дорошенко, *Торговля*, s. 97.

¹²² Zob. jego list datowany na 7 III 1601 r.: LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 345, s. 4–5, 12 (pod pismem podpisał się jako *Johann Horsti[us]*); zob. też spisane w tym samym dniu (w języku niemieckim) listy do czołowych przedstawicieli władz ryskich, m. in. Mikołaja Ecke (*ibid.*, s. 6–11, 14–33; tu podpisywał się jako *Hans zur Horst*). Obecność Johanna *bey dem Feinde Hertzog Carl* potwierdza również kronikarz Franz Nyenstädt (*Franz Nyenstädt's weiland rigischen Bürgermeisters und königlichen Burgrafen, Livländische Chronik, nebst dessen Handbuch*, hrsg. v. G. Tielemann, [in:] *Monumenta Livoniae Antiquae. Sammlung von Chroniken, Berichten, Urkunden und anderen schriftlichen Denkmalen und Aufsätzen, welche zur Erläuterung der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands dienen*, Bd. 2, Riga–Leipzig 1839, s. 115). W 1604 r. Johann przebywał na Ozylii, zob. jego listy pisane ze wsi *Jamma* (est. Jämaja), położonej na półwyspie Sörve (niem. Sworbe): LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 345, s. 77–91.

¹²³ H. J. Böthführ, *Die Rigische Rathslinie* (1857), s. 61, nr 485; *idem*, *Die Rigische Rathslinie* (1877), s. 160–161, nr 531; A. Ziembewska, *Ryga*, s. 139.

¹²⁴ *Extract aus Michael Zaupens Liefländischer Geschichte von Anno 1598 bis 1605*, *Rigasche Stadtblätter*, Jg. 82: 1891, Nr. 40, s. 315; według tego źródła król przybył do Rygi już 28 listopada, por. H. Wisner, *Zygmunt III Waza*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2006 (wyd. 2), s. 90, gdzie autor datuje wjazd króla do Rygi na 8 grudnia.

¹²⁵ *Franz Nyenstädt's weiland rigischen Bürgermeisters und königlichen Burgrafen, Livländische Chronik*, s. 115.

we¹²⁶ – oraz Thomasem Rammem (także zięciem M. Ecke), Rötger został pozbawiony urzędu radzieckiego. Ostatecznie powrócił do miasta wraz z teściem i innymi zbiegami w 1612 r., kiedy to wszyscy ponownie zostali przyjęci w szeregi władz miejskich, a także przywrócono im oficjalnie dobre imię¹²⁷. Rötger zur Horst (młodszy) zmarł bezdziejnie około 1658 r.¹²⁸ Wydawane przez króla szwedzkiego w latach 1631–1632 dokumenty, potwierdzające prawa Rötgera (młodszego) do już trzymanyh dóbr, względnie zatwierdzające nadanie nowych¹²⁹, dowodzą jednoznacznie, że nie zdecydował się na opuszczenie zajętej przez Szwedów części Inflant i podjął decyzję o zmianie władcy.

Rodzina zur Horst była najpewniej wyznania augsburskiego¹³⁰, co całkowicie wyjaśnia zapis pojawiający się w przywołanym powyżej przywileju z 29 III 1595 r., w którym zagwarantowano utrzymanie wyznania rzymsko-katolickiego wśród należących do nich poddanych.

¹²⁶ C. Mettig, op.cit., s. 305–306; *Franz Nyenstädt's weiland rigischen Bürgermeisters und königlichen Burggrafen, Livländische Chronik*, s. 103–104; zob. też obszerny list Rötgera zur Horst (młodszego) z wyjaśnieniami, sporządzony 13 IV 1604 r. i adresowany do rady oraz mieszczan ryskich (LVVA. F. 673, Ap. 1, L. 345, s. 53–68) oraz jego zapiski (w formie dziennika) obejmujące okres od lutego 1604 do stycznia 1605 r. (ibid., s. 92–108). We wrześniu 1606 r. władze ryskie domagały się od Mikołaja Ecke zwrotu niebagatelnej sumy ponad 53000 grzywien (por. LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1212, k. 147–148v).

¹²⁷ H. J. Böthführ, *Die Rigische Rathslinie* (1877), s. 160, nr 531; A. Ziemlewska, *Ryga*, s. 142; relację z powrotu zob. w: *Bodeckers Chronik. Livländischer und Rigascher Ereignisse 1593–1638*, hrsg. v. J. G. L. Napiersky, Riga 1890, s. 50 (7 V 1612 r.).

¹²⁸ *Materialien*, Th. 1, s. 48, 91; por. H. J. Böthführ, *Die Rigische Rathslinie* (1857), s. 61, nr 485; idem, *Die Rigische Rathslinie* (1877), s. 160–161, nr 531 (początkowo (1857) Heinrich Julius Böthführ, opierając się na informacjach z kroniki Bodeckera, przytoczonych przez Johanna Christopha Brotze, opowiedział się za występującą tu datą śmierci Rötgera (młodszego), tj. za 24 II 1622 r.; później (1877) uznał ją jednak za wątpliwą, nie wykluczając również roku 1632, występującego w niektórych starszych opracowaniach jako data śmierci Rötgera (młodszego)).

¹²⁹ W jego rękę znajdowały się m.in. dobra Lindenberg, czyli współczesne lotewskie Tinūži, leżące 28 km na południowy-wschód od Rygi, w pobliżu Uexküll (łot. Ikšķīle) i Ogre; zostały one nadane jego przodkom jeszcze w czasach polskich (por. LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 384, s. 15–18 (wypisy z rewizji przywilejów z 1599 r.); *Materialien*, Th. 1, s. 48, 91; H. J. Böthführ, *Die Rigische Rathslinie* (1857), s. 55, nr 466; H. J. Böthführ, *Die Rigische Rathslinie* (1877), s. 149, nr 510; s. 160–161, nr 531; *Baltisches historisches Ortslexikon*, hrsg. v. H. Feldmann, H. von zur Mühlen, Teil II: *Lettland (Südlivland und Kurland)*, bearb. v. H. Feldmann, R. von Kymmel, D. Lydike, H. von zur Mühlen, Clara Redlich, S. Weikert-Girgensohn (Quellen und Studien zur Baltischen Geschichte, Bd. 8/II), Köln–Wien 1990, s. 353, 490).

¹³⁰ Ojciec Johanna, Rötger (starszy), uczestniczył m.in. w usuwaniu jezuitów z ryskiego kościoła św. Jakuba (zob. H. J. Böthführ, *Die Rigische Rathslinie* (1877), s. 148, nr 510; por. A. Ziemlewska, *Ryga*, s. 113–114).

Uzupełniając ów „mieszczański” wątek warto także podkreślić, że mieszczan ryskich spotykamy również na terenie traktu marienhauskiego, który należał do najsłabiej zaludnionych¹³¹ i w rewizji przywilejów z 1599 r. nie występuje. M.in. w przywileju króla Zygmunta III z 16 I 1589 r., nadającego dobra *Luben Moiza* w dożywocie Mikołajowi Suchodolskiemu, staroście marienhauskiemu¹³², wspomniano, że ich poprzednim posiadaczem był „sławetny” Jan Tastius – mieszczanin i wójt ryski – który otrzymał te dobra na mocy przywileju króla Stefana Batorego¹³³. Przypomnijmy, że Tastius był wieloletnim sekretarzem miejskim Rygi, a po objęciu w początkach 1581 r. urzędu wójta, brał udział m.in. w pertraktacjach prowadzonych przez przedstawicieli miasta z królem Stefanem Batorym w sprawie zwrotu dóbr należących dawniej do arcybiskupstwa ryskiego. Tastius został za to nagrodzony m.in. zwrotem zniszczonych przez Rosjan posiadłości w pobliżu Rygi. Po wybuchu rozruchów kalendarzowych w Rydze (1584–1589), oskarżono go o sprzyjanie katolikom (miał się m.in. przyczynić do oddania im kościoła św. Jakuba), malwersacje i korupcję na urzędzie wójta. Schwyty w czerwcu 1586 r. podczas próby ucieczki z zamku ryskiego na drugi brzeg Dźwiny, został poddany torturom i stracony w Rydze 27 VI 1586 r.¹³⁴

Dobra *Luben Moiza*, trzymane przed 1586 r. przez Tastiusa, a następnie przez starostę marienhauskiego, po pewnym czasie trafiły ponownie w ręce kolejnego mieszczanina ryskiego, tym razem Johanna Ötken (1602 r.)¹³⁵. J. Ötken (*Johannes Otken*) był ojcem Małgorzaty (*Margaretha Otken*), wdowy po Janie Tastiusie. Reprezentował ją m.in. po śmierci męża w trakcie sporu z radą miejską Rygi¹³⁶.

¹³¹ Na liście majątków położonych w granicach traktu marienhauskiego, których właściciele byli zobowiązani w 1599 r. do wystawienia służby wojskowej, wymieniono jedynie dwie pozycje: *Luban* (1 konny) i majątek należący do Otto Kanne (1 konny) (*Materialien*, Th. 2, s. 208). Zob. też: G. Manteuffel, *Z dziejów starostwa Maryenhauzkiego*, s. 30.

¹³² M. Suchodolski zmarł przed 1 I 1602 r. (*Urzędnicy inflanccy*, s. 192, nr 2070).

¹³³ AGAD, MK 135, k. 399-399v (regest: *Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa*, t. IV, s. 169, nr 406).

¹³⁴ A. Ziemiańska, „Rozruchy kalendarzowe” w Rydze (1584–1589), *Zapiski Historyczne*, t. 71: 2006, z. 1, s. 107–124; eadem, *Ryga*, s. 55, 71–74, 77, 83–84, 98, 101–102, 105–106, 110, 121, 123, 128; tu też omówienie źródeł i literatury traktującej na temat J. Tastiusa.

¹³⁵ Fr. Bienemann jun., *Ein polnischer Index der schwedischen Anhänger in Livland vom Beginn des XVII. Jahrhunderts*, Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthums-kunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1894, Riga 1895, s. 97: [...] *applicanda essent bona Luban, quae civis Rigen. plebejus tenet Johann Ötken*.

¹³⁶ Zob. LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 785, k. 84-84v (wezwanie członków rady ryskiej przed oblicze komisarza królewskiego Seweryna Bonera w sprawie skazania i egzekucji J. Tastiusa,

* * *

Stan, który ukazuje rewizja przywilejów z 1599 r. uległ jednak już wkrótce zmianie. W 1600 r. wybuchła wojna ze Szwecją o Inflanty¹³⁷, w trakcie której większość spośród szlachty inflanckiej związanej z Inflantami Polskimi, bądź też niemieckiej napływowej, przeszła na stronę szwedzką¹³⁸. Przygotowane w 1602 r. zestawienie posiadaczy dóbr inflanckich, którym zarzucono zdradę i w związku z tym postanowiono ukarać konfiskatą majątku, wymienia także personalia właścicieli ziemskich z terenu trzech interesujących nas traktów¹³⁹. W oparciu o to źródło można stwierdzić, iż z terenu traktu dyneburskiego do konfiskaty były przewidziane dobra 4 osób, z traktu lucyńskiego – 6 osób, natomiast rzeżyckiego – 20. Interesujące jest to, że wierności nie dochowali nawet ci, którzy otrzymali niedawno królewskie nadania, jak np. strażnik (lub też trabant) królewski Antoni Wagner, dożywotni właściciel dworu *Indzel* (trakt rzeżycki) od 1597 r.¹⁴⁰

Wydaje się, że jedną z głównych przyczyn masowego przechodzenia właścicieli ziemskich z terenu Inflant Polskich na stronę szwedzką, były ciągłe spory z miejscowymi starostami. Przykładowo starosta rzeżycki był w 1599 r. skonfliktowany m.in. z Bernhardem Altenbockumem, *Marcinem Roloffem* i *Jurgenem Tylum*¹⁴¹. Z kolei Roger Grundis, mimo, że 4 VI 1583 r. otrzymał przywilej potwierdzający jego prawa do karczmy położonej przed zamkiem w Rzeżycy (wcześniej była ona w ręku jego rodziców), w 1599 r. skarżył się, że od czasów starosty rzeżyckiego Stanisława Naruszewicza (lata osiemdziesiąte XVI w.)¹⁴², karczma jest trzymana przez ludzi starosty¹⁴³. Wszyscy oni, ewentualnie ich potomkowie, po wybuchu konfliktu ze Szwecją przeszli na stronę wroga. Część zapewne liczyła również na to, że zmieniając pana i przyczyniając się do włączenia tej części Inflant do państwa szwedzkiego, zdoła uzyskać zgo-

15 VIII 1589 r.). Na temat sporu z miastem prowadzonego przez wdowę po Tastiusie zob. też: LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 785, k. 86-87v (4 IX 1589 r.); k. 88 (24 VIII 1589 r.); L. 1212, k. 141-142 (15 VI 1597 r.); k. 143-143v (16 I 1598 r.); k. 145 (1 IV 1599 r.).

¹³⁷ St. Herbst, *Wojna inflancka 1600-1602*, Zabrze 2006 (na podstawie wyd. z 1938 r.).

¹³⁸ M.in. na początku 1601 r. opanowali pozostające w rękach polskich zamki Lucyn i Rzeżycę (zob. St. Herbst, op.cit., s. 70).

¹³⁹ Por. Fr. Bienemann jun., op.cit., s. 86-103.

¹⁴⁰ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 72 (*Antonius Wagner patre extraneo in Livonia natus stipator regius [...]*).

¹⁴¹ *Inflanty*, s. 161-162.

¹⁴² Zob. *Urzednicy inflanccy*, s. 200, nr 2170.

¹⁴³ LVVA, F. 673, Ap. 1, L. 1247, s. 69.

dę na przekształcenia charakteru własności – z dóbr lennych, dożywotnich, na dziedziczne, których u schyłku XVI w. na terenie Inflant Polskich było niewiele.

Kończąc, warto w tym miejscu podkreślić, że wyraźny brak „sympatii” do polsko-litewskiego panowania na tym terenie ze strony, szczególnie ze strony miejscowej, inflanckiej szlachty, dało się zaobserwować już wcześniej. M.in. w 1599 r. starosta lucyński (Wawrzyniec Skarbek?):

Uskarżał się solenniter na obywatele traktu Lucyńskiego, iż oni, trzymając dobra ziemskie, powinności swej dawnej za mistrzów Iflantskich i przodków swych zamkowi powinnej dosyć nie czynią, a czasu trwogi za obwieszczeniem, albo z działa strzelaniem do obrony zamku wedle możliwości swej nie stawują. Jakoż niedawnemi czasy (powiedział pan starosta) gdy była przyszła wieść z Moskwy, że lud Moskiewski pod Lucyn ciągnie tylko to Polacy uczynili, a Niemcy [uciekli – P. A. J.] do puszczy¹⁴⁴.

¹⁴⁴ *Inflanty*, s. 14–15.